

ЦРЉАНСКИ

КОД ХИШЕРБОРЕЈАЦА II

РОМАН

■ Laguna ■

Copyright © Задужбина Милоша Црњанског, Београд

Copyright © овог издања 2015, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

КОД ХИШЕРБОРЕЈАЦА II

Садржај

Бели медвед се буди	9
Ибзен у телефону	36
У посети код Пјотра Великог	73
Фотеља из „Hôtel de Russie“	94
Старе ствари из ватре	113
Гуштер који се враћао	123
О сандали Емпедокла	137
Еурипидове латомије	151
Микеланђело песник	167
Маркиза од Пескаре	186
Вечера са сонетима Микеланђела	214
Господин Тозели	250
Кућа која се не миче на ветру	263
Залазак сунца над Римом	293
Тиберије на острву Капри	318
Тритон нам даје знак	331
На брду Терминило	356
Метаморфозе	374
Микеланђелова мати	390
Белешка о писцу	409

Бели медвед се буди

Од тада је прошло двадесет и пет година. Спремам се у Париз и враћам се у своју земљу, али довољно је да затворим очи, па да се, кроз сећање, опет пробудим у Риму, где је у почетку јесени, године 1940, отпочео други део мог живота у Италији, и путовања, у сновима, још једном, у поларне пределе, у које сам, у лето 1937, био завирио. Тај почетак јесени био је почетак друге поле приче о мом животу у Риму. Први део био је весео. Други, тужан. А на средини те приче (*nel mezzo del cammin di nostra vita*), стоји обнова односа између моје земље и СССР.

Кад смо осетили били да ће доћи страшна зима, цича, мраз, сетили смо се били свог ујака на северу, белог медведа, ркача. При крају тог лета, знао сам, да почиње последња јесен, за мене, у Италији. Да се капија рата, још једном, отвара и преда мном. Јесен је доносила напад на Грчку.

Иако је у Паризу, већ Бергсон, приметио, да се не може протумачити, све, још је већа збрка, кад људске сузе у причи почну да теку. У мом сећању све се преда мном јавља обасјано неком светлошћу, врло јасно, али кроз то пролазе неке

црне стреле, пролећу неке тамне птице, па понешто поста-не заборављено. У људском сећању чује се шапат толиких, нама драгих, и несталих, бића, плач толиких мртвих, а чују се и звона, грмљавине, јауци, па и безумни смех. Понешто, што нам се чинила срећа, сад је бесмислено, огавно. А много штошта, што бисмо радо да заборавимо, стоји пред нама, сузних очију, које нас тужно гледају. Питају где смо?

Сећам се, сасвим сигурно, да је крајем тог лета, Италија, тријумфовала као рвач у циркусу. Гладијатор. Рим је отишао да летује, као да смо у доба, кад је краљ био, Умберто. Умберто I. При почетку септембра, Рим се, међутим, враћа, са летовања, буновно и зачуђено. Шапуће се да се рат наставља. То увиђа и онај чије нас лице гледа са плаката и реклама, на сваком зиду. *Faccia feroce. Il Duce.*

Нико не изговара његово име гласно, али се шапуће, да је јасно, да се тај, који је увек имао право (*ha sempre ragione*), преварио. *Raii he se naslaviiiii!* Крајем августа и почетком септембра Рим се онда смрачио. Иако нас не буде варвари – Кавафисови – који нису дошли, сирене нас буде ноћу и урлају. Ја се бавим и даље преписивањем мог излета до острва Јан Мајен, и Шпицбергена, и својим лутањем по Данској и посетом Шведској и Норвешкој, кроз једно дивно лето. То више није, ни разонода, ни разбибрига, у Риму, него је постао једини смисао мог живота у Италији, на обали Тибра. Док увече рефлектори шарају по небесном плаветнилу, ја бдим и преписујем успомене са севера у Риму. А прегледам и бележим и филмове своје, које сам донео са тог пута, до беле, ледене, пруге вечног леда према Полу. Грку, Питеји, та линија се учинила да личи на пиктију. На самрти, о њој су питали и Венецијана, који се звао Марко Поло. Наговарали су га да призна, да су то бајке које је причао о свом животу и путовању. Он је одговорио: – Нисам испричао ни половину од онога што сам видео.

У почетку те јесени, године 1940 – на путу сад у своју земљу – сећам се да сам у Риму већ живео, као да сам отишао из Рима.

Кад бих, за тренут, прекинуо преписивање, и разгледање тих слика, и изишао, да се надишем ваздуха, на свом малом балкону, пода мнош би се указао Сант Анђело и ја бих се изненадио, што сам у Риму.

Међутим, и у Риму се осети, да је јесен близу, већ септембра, иако сунце сја. То се чак, у Риму, осети, дубље, него игде на свету. Да ли зато што је Рим највећа гробница на свету, не знам, али меланхолија у јесени почиње, већ септембра, да прати сваког – то зна сваки ко је живео у Риму. Прати га после и кад оде из Рима, у свакој вароши на свету. Иако су врућине, и те године, дању, биле велике, и септембра још, у Риму, ја сам био осетио да одлазим из Рима. Седео сам и посматрао бронзане нимфе, на пијаци Еседра, како се купају, али сам знао да их нећу гледати, ускоро.

Ноћи су, међутим, биле прохладне већ у септембру.

Иако не излазим више, често, у друштво, знам да је Рим огорчен.

Сви су у Риму били поверовали, да је рат при крају, али сад увиђају, да су преварени. Језиво бомбардовање Лондона, чујемо, као грмљавину, која се ближи. Кад зима буде дошла у Италију, сви очекују, да ће и у Риму горети улице, и лешеви жена и деце лежати на калдрми. Кратка радост Рима, да је најгоре прошло, трајала је мало и брзо прође. У биоскопу „Quirinetta“ показују како је у Лондону.

Онај који влада Италијом, као император, покушава да нас навикне на мисао, да ће варвари доћи. Наредио је узбуну, урлик сирена, чим се појаве бомбардери, који помало бомбардују Неапољ.

Иако је то далеко – кад је у Неапољу узбуна, сирене урлају и у Риму. Сви силазимо у подруме, а деца, пробуђена

из сна, јецају. Кад сирене јаве да је непријатељ отишао (а није ни био) сви се враћамо у своје станове, као на небо, да спавамо.

Госпође укућана се у лифту тада смешкају. Знају да ће сад мужеви искористити, мало, прилику. Интервал за љубав. Постеље ће цврчати, а чуће се, и кроз зид, усхићени узвици: Волим те много. T'amo tanto, tanto, tanto. Све брже и ритмично.

Становништво Рима, живи тог септембра два живота.

Један дању, а један ноћу, а оба су невероватна. Да је неко нашим родитељима предказао, да ћемо живети овако, не би му нико био поверовао. Чује се да ће и Италија бомбардовати Лондон.

Чује се да Енглези траже мировне преговоре, у Штокхолму.

Шапуће се, у палати Боргезе, да ће Италија, ускоро, напасти и нашу земљу. Шведски краљ је, кажу, већ почео консултацију са зараћеним странама.

После свега тога, Немци и Талијани деле, као сир, Румунију.

Рим чува од бомбардовања, само папа, кажу. О њему причају да се за нас, сваке ноћи, моли Богу. Да би му Бог боље услишио молитву, кажу, папа мучи своје тело, као грешник – па спава на патосу.

Кажу да је и сузе пролио.

Ми се онда тешимо. Ваљда бомбе ипак неће бити расуте по Риму?

Сви, па и најнижи, у Риму, сад кажу, да је рат нешто несхватљиво и безумно. Апсурд. Assurdità – узвикују и портири, и кочијаши, и фризери, и цвећарке, испод степеница које силазе на Шпанску пијацу.

Чак и карабинијери, који чувају капију у палати Боргезе и поздрављају краља Алфонса XIII, који ту ручава, у клубу

ловац на лисице, чак и карабинијери, кажу, да је даљи рат нешто непотребно.

Што је најлуђе, лифт у кући у којој станујем изводи нека чуда кад год сирене заурлају и јаве да се бомбардери, тобоже, приближују.

Сирене урличу, а наш лифт се, ноћу, понаша, као да је полудео. Застаје између спратова, па неће даље. Укућани онда, у лифту који је стао и неће даље, ни тамо, ни овамо, личе на папагаје који креште и вичу и крилима лепршају.

Кад се лифт задрмуса, добро, крене, али се онда пење, као луд, чак до таванице и стане тек тамо. Врата се отварају. А кад се најзад отворе, лифт остаје, непомичан, на плафону, а укућани морају да силазе степеницама и да се враћају.

Узалуд лифт прекодан оправљају.

Нико не уме да нађе квар у њему.

Нико не зна зашто изводи са нама то.

Цео је август и септембар у Риму, те године, прошао, тако.

И на дану, кад изиђем из куће, са мношвом се, свакојака чуда догађају. Талијанска тајна служба послала је, једне ноћи – док је Алфонс XIII вечерао, у клуб који заузима десну полу палате Боргезе – своје агенте, да обију нашу касу, у којој поверљива акта и нашу шифру, чувају.

Мене тих дана сви траже у друштву. Мој телефон, на столу, зврји.

Зврји стално.

Сви ме исто питају: Има ли код нас нешто ново? На коју ћемо страну?

Шта радим? – а кад кажем да полажем испит за шофера, сви се јетко смеју. Међутим, ја сам заиста, тих дана, морао да полажем испит за возача, аута, у Риму.

Било ми је досадило да сваки има кола, у Риму, а да ја морам сваки час да мољакам, кад идемо на излет, да ме повезу. Био сам се решио да и ја набавим нека кола – макар

оно, што су Талијани, тада, називали, мали миш – *topolino*. А да бих возио кола, решио сам се да научим и мајсторију возача аута. Нисам предвидео шта ме чека.

Уосталом, био сам се решио да набавим и упаљач, аутомат, за паљење цигарета, јер ми је било досадило, да ми сваки у друштву – нарочито госпође, траже цигарету. А кад кажем да немам, да ми траже бар припалу – ватру.

Био сам почео да губим стрпљење у рату, а био ми је потребан мир. Живчани мир, у служби коју вршим у Риму.

Моје друштво ме међутим свако јутро зове, да идемо у Пуљу.

А кад нећу у Пуљу, онда у Верону.

Иако тамо има трага Нормана – које волим, јер су са севера – ја у Пуљи нема шта да тражим. Верона, међутим, пуна је трагова мојих сународника и земљака, који су тамо, пре сто година, били гарнизон, у доба аустријско. Аустријски императори држали су Италију, пре сто година, све до Неапоља, а моји су сународници били њихови војници. Иако нису ушли у Рим, који је био папин.

Верона – одговарају ми моји пријатељи – варош је Ромеа и Ђулијете.

Ништа друго не вреди видети у Верони – довикује ми кћи председника владе, кроз телефон. Зашто да идемо у Верону? Шта ћемо тамо?

Да видимо један мост. Мост понтона. То је мени омиљено место у Верони.

Транспозиција себе, у земљаке пре сто година, омогућује ми, да лакше примим оно што ме чека у Риму. У рату.

Ваљда тек нећу тражити да и други, зато, иду у Верону?

То је сад глас Албанкиног мужа. Знаш га. Ваљда држи другу слушалицу телефона? – Шта се може видети са тог моста?

Може се видети судбина.

Каква судбина? – довикује, срдито, Албанка.

Судбина људска, како су је видела два аустријска официра, пре сто година. Један је био мој земљак, па ме зато занима. Стајали су на том мосту, пре сто година, загледали у реку Адиђе, која је, кроз Верону, брза и опасна. Пуна вртлога и вирова. Препирали су се око тога: да ли сваки човек, неизбежно, има своју судбину? Један је мислио, да, други, не. Онај који је веровао у судбину био је мој земљак. Отпасао је само сабљу и стрмоглавио се у реку. Испливао је.

Шта се то, мене, тиче, сад, у Риму? – пита Албанка, у телефону.

Не тиче ме се, али ми је мило. Очигледно је да тај млади официр НИЈЕ веровао у судбину. Потрудио се да исплива. Био је млад, дрзак, леп, а имао је очи, боје љубичица. Да би могао да посети ону, коју је волео, а чије је тело било, чак у другом месту, јахао би пола ноћи до ње, а пола ноћи на повратку. Имамо ми и једног кнеза, који је владао под Турцима, а исто тако јахао – па ме развесели, сад, после сто година све то.

Албанка ми довикује да се треба ослободити шовинизма, и да је човека недостојно то. Треба да се стидим те прекомерне љубави према својим земљацима. То је била окупаторска војска у Италији.

То не значи да ми је то мило, одговарам. Рекао сам само да идем у Верону трагом оних, који су тамо, пре сто година, били. А тај мој сународник није више окупатор. Давно је у гробу. Нећемо се срести са њим у Верони. Можемо ићи у улицу где показују куће фамилије Капулети. Мило ми је, ипак, што је испливао.

Муж Албанке ми онда довикује, кроз телефон, да смо ми криви, што су Турци узели Константинопољ. Италијани су га бранили. Турци нису могли да продру у Италију.

Колико је мени познато, у одбрани је, тамо, погинуо и последњи император, а тај је био исте крви, као ја, по матери. Није у питању шовинизам. У питању је сунце. Кад је хришћанство већ стигло у Рим, тамо, где је моја земља, још су обожавали сунце, „непобеђено Божанство Сунца“. Реч је о сунцу. – Хало! Хало!

У наш разговор се био умешао неко. Јавља се клуб ловаца на лисице, где Алфонс XIII ручава, често. Питам се: није ваљда Алфонс XIII у палати Боргезе? Никако да вратим, са кућом Албанке, везу.

Иако видим да се и Алфонс XIII меша у тајне палате Боргезе, ја устајем рано, идућег дана, и навлачим своју маску безбрижности пред светом – као клонови кад излазе пред гледаоце.

Отварам широм жалузине на мојим прозорима и стојим неколико тренутака, са Сант Анђелом у очима. Затим подижем главу сунцу и удишем Рим дубоко. Он је чист ујутру.

Под мојим бившим станом смрдео је, Борго, под овим се зелени трава, а Тибар, надесно, протиче мирно. Чини се румен, или зелен. Трепери. А у стан ми уноси јутарњу свежину.

Стојим затим под пљуском хладне воде, да из очију, и главе, отерам снове, а док стојим под млазом воде, чини ми се, да сам, са децом, скочио у неку фонтану Рима – које су све хладне. Сећам се како су фонтане у Кордоби, и у Алхамбри – и у нашем Сарајеву – мирне, па жуборе, харлијају, а ове, у Риму, пљусте, као слапови у брду, кад се одлази у планину. Куд ли ћу ја отићи, кад одем из Рима?

Има толико фонтана у Риму. Кад су варвари пресекли водовод Рима, кажу да је Рим умро, а кад су папе обновиле водоводе, кажу да је васкрснуо.

Седам, затим, завијен у чаршав, на свој балкон, иза паравана, да ме Маринети не угледа, голог, ако би помолио, на свом прозору, главу. Пијем млеко кокоса.

Зашто сам превалио тај пут од краве до кокоса? – питам себе.

Нисам ваљда заборавио нашу малу краву? У мом завијају. Има тако лепе очи, ујутру.

Јутро је, међутим, у Риму, ванредно.

Сунчани зраци падају укосо, а благо, као месечина, која се жути и која је топла, а ти зраци продиру у груди, као неке пријатне стреле. То је једино сунце које сија и богаташу и сиромасу, и младом човеку, и болеснику, и старцу. Сунце и Рим стапају се у сећању, у једно. Нигде у Европи сунце не сија тако. Ни на један главни град земаља. Нити игде фонтане хладе тако лепо.

Сам тај факт, који се понавља – ујутро, у Риму – претвара се у дубоку људску срећу, а сви у Риму учествујемо, у том балету, који носи наслов: *Il Giorno*. Дан.

Можда је то јутро, у Риму, тај мир, којим почиње дан, зато тако ведро, јер нас чека притајена жалост смрти, у вечеру, у Риму, који је највећа гробница на свету. То само у Италији иде заједно. Само се у Италији, у Риму, живот и смрт, тако мешају.

Радо бих о томе, са својим комшијом Маринетијем, поразговарао, али, кад се нагнем, тако, полуго, надесно, видим, да код њега још нису отворени прозори. Можда је некуд отишао? Можда се још није пробудио? Можда, по добром, старом, римском обичају, лети, и не отвара прозоре? Можда је умро?

Можда ужива, да хода, бос, по хладним плочама у свом стану?

Нечујно.

Сви они, са којима сам, у то време, у Риму, живео, ходају сад у сећању, тако, нечујно.

Мој поглед је, међутим, прелетао Тибар и кровове Рима, који су и сами као нека река, румених, кровова, која протиче, између седам брежуљака римских. Лепо је то, што се сви ти кровови завршавају зеленом линијом брдашца, а над њим, неким плавим морем. То је небо.

Кад погледам у Тибар, мени се чини као да се спуштам у неку воду, у коју сви тонемо и у којој се сви огледамо, као у огледалу, а ништа неће за нама остати, кад из Рима одемо.

На мосту, испред Сант Анђела, скулптуре Бернинија, као да већ одлазе. Искривиле су се, барокно, идући из сенке у сенку.

Туда ја, иначе, идем до палате Боргезе – већ трећу годину.

Испод тог моста, сад, сваки дан, сачекују ме деца, сиротиње, у једном дрвеном купалишту, и, она ми нешто, кад застанем на мосту, довикују. Она ће ту, у води, цео дан, да се играју.

Ја ћу чувати њихову, веселу вику и кад будем из Рима отишао.

Слутећи да нећу дуго бити у Риму, почео сам био да се праштам од Рима, тако, прелећући погледом, преко кровова, до даљине у којој се зелени Пинчо. Мој стан је као стан. Личи на стан неког директора железнице у доба Умберта I, али је поглед леп са мог балкона. Стан сам изнајмио од једне породице Јевреја, која не сме да призна, да је јеврејска, али која се, на тај начин, нада, да ће моћи да га, некако, сачува. Они су се склонили у провинцију. У њиховој беди то је значило последњу наду.

Дуж тог дрвореда, дуж Тибра, мене пут води, иначе, у палату Боргезе.

Тог дана, међутим, не идем тим путем.

Поглед ми лети, још једном, до друге обале тих румених кровова, међу којима се беле мрамори античких остатака – као неки каменови Полифема, из Микеланђелових стихова. Пошто у Риму, тада није било индустрије, ни фабрика, ни гара, ни дима, као у другим великим градовима Европе, Рим је још: море, купола, цркава, барока, и зеленила, дуж обала Тибра. Зелених пинија на видику и црних чемпреса. Нема на Тибру бродарства. Нема ни подземних железница. Не чује се још ни јаукање и шиштање млазних авиона, са аеродрома, као завијање паса издалека. Све је мирно као и пре две хиљаде година, сваког јутра. Разлика је само та, што се сад купамо у плеханим кадама – ко их има – а да су се онда купали у јавним купатилима, у која је могло ући, неколико хиљада купача.

Некад је у Риму, ујутру, владала велика заједница купача. Сада смо велика заједница, кафа.

Небо је било, међутим, плаво и тог дана – без иједног облачка.

Силазим из свог стана, али не прелазим мост Сант Анђе-ла, него одлазим до једне школе возача аута, која је, ту, близу – на тргу, који носи име, онога, који је, тобоже, творац, уједињене Италије.

Кавур.

Ту, као у неком подруму, стоје читава брда, гума, лонаца, канти, петролеја, а кафу пије гомилица механичара, од којих су неки, голи до појаса.

Мене ту, тих дана, дочекује весела граја.

Радници ми довикују: Јесмо ли се, најзад, решили, на коју ћемо страну? Са Италијом, или против?

Знају ко сам.

Питају да ли је тачно да у рат улази и моја земља?

Један једини, међу тим механичарима, маљав, ознојен до паса, каже ми гласно, да не треба да слушавам трабуњање

тих будала. Занела их је победа. Што се њега тиче, он не види да ће му победа Италије изменити, ишта, у његовом животу. Није то победа Талијана.

Ја се шалим са тим људима. Кажем: лако је Талијанима. Имају одлично изабраног савезника. То је била, тих дана, општа изрека Рима. Говорило се да Французи имају, у Алпима, страшна утврђења. Енглези ратну морнарицу која је силна. Руси сто, двеста, триста, четиристо, дивизија – али Италија има доброг савезника. А Рим одличну одбрану из ваздуха – а то је папа. Нико тада није ни сањао, какав ће бити завршетак тог савеза, са одлично изабраним савезником. Нисам то сањао ни ја.

Да не бих морао да дајем изјаве, пред тим механичарима, ја онда седам на сточић пред вратима, под један олеандер, који цвета из сандука, па читам новине.

Мој учитељ шофирања отишао је некуд са својим ђаком, који има час пре мог часа.

Талијани су врло човечни, кад их нико не вређа, па зато и мене хоће да теше у тој радњи, и кажу ми, да не бринем. Ма шта дошло, док сам у Италији, нико ми неће смети да нанесе никаква зла. Затим ме брзо заборављају и настављају рад, у том дућану, где се продају и знање шофирања, и бензин, и гуме, и точкови аута – а који је уједно и радионица на улици.

После неколико минута, враћа се и мој учитељ, па истерује из кола свог ђака. А узима мене у кола. Један час шофирања је завршен, а други почиње. Не каже ми ништа, али ме, као аутомат, посматра.

Стављам кључ, палим мотор, пазим да ми кола, при поласку, не скакућу, као пудла, скрећем у улицу, иза ћошка, мењам брзину, једну, па другу, а затим јурим дуж Тибра. До моста Милвио. На мостовима је, у та летња јутра, велика гужва. Пролећу опет читава јата радника, на бициклетима.

Псују ме. За нама, и пред нама, јуре аути и теретна кола, која су – бар се мени тако чини – безбројна, а која успоравају, или скрећу, без реда и смисла. Увек онако, како не очекујем. Заустављамо се сви само пред саобраћајцима. Уз шкрипу кочница. Каткад се, тихо, око нас, псује; чак и Мадона.

Цела та возња у Риму, ујутру, јако је смешна.

Ујутру, у Риму вози најгора врста возача, која се увече однекуда опет враћа. Нико никога не пропушта. Нико не чека. Сваки обилази свакога, сви журе, сви нешто довикују. Нико о опасности не води рачуна. Нико, пред нос, не гледа. Сви држе цигарету у руци. Возе прстима, као да су кола лепеза. Чак се и осврћу при возњи.

Јуримо по парку Боргезе, а силазимо низбрдицом, поред хотела који се зове „Ambasciatori“, и упадамо у страшну гунгулу, силазећи у Корзо, сред теретних камиона и безбројних тополина. Гужва је – бар се мени тако чини – све већа.

То су непрекидни сватови аута.

Учитељ ћути и само се, каткад, нагиње, да види одстојање од суседа. Нешто мрмља.

Поворка аута се сад сасвим зауставила и сваки час се чини да ће поједина кола узјашити претходника, уз стално мењање брзина. А кад га узјашу, узјашу га нежно. Тек толико, да га баркају, у пречагу која је задња. А онај кога баркају, онда, виче.

Настаје свађа.

Једна од оних полемика – цицеронских – којима у Риму нема краја.

Ми остали, који бисмо хтели даље, звонимо онда, у сва звона, то јест свирамо, у трубу, иако је тада била забрањена.

Талијани, међутим, интелигентни су, и при свађама, па се све то свршава без саобраћајних несрећа. Избегавају се у последњем тренутку. Сви се слажемо ипак у томе, да онај кога баркају са леђа, да се љути, нема право. Кад

стане, сви стану иза њега. Гачемо само, као неко јато надувених, плеханих, офарбаних, гусака. А гакање гусака, као што је познато, спасло је Рим од Гала.

Затим све то почиње понова.

Мој учитељ, изненада, наређује, повратак, назад, иза ћошка, у једну, споредну улицу. Остављам десну руку на волану, леву мећем на његова рамена, окрећем главу, и враћам кола. Он силази да види да ли сам, са улице, попео се на тротоар? Најзад, каже: у реду. Да га одвезем натраг по идућег ћака. Кажем: да попијемо кафу код „Розатија“?

Не може, каже, могу ја, он не може. Могу до „Розатија“, а он ће се вратити до школе, сам. Ја онда возим, лагано, до „Розатија“.

Успут, учитељ ми каже, да одложимо испит до идуће недеље.

Пут који смо превалили, покрети које смо вршили, биће предмет мог испита – он то зна. Не каже откуд зна. Каже само, зна.

То не значи да испити за возаче, у Риму, нису строги. Напротив, испитивачи не гледају ником кроз прсте, а најмање странцима. За најмању грешку, одбијају на месец дана. А то, да странци највише падају, то је само за њихово добро, каже ми учитељ. Кад будем изишао колима на друмове Италије, видећу да је возња у Италији опасна. Акробатија. То је права трка. Targa Florio. Воze одлично – али и у Италији има будала. Има и мртвих. Да pazим, да и ја не останем међу њима.

А сад да се врати, чека га кафа.

Ја онда пристајем да испит одложи, недељу дана, а силазим код „Розатија“. Он ме истерује из кола и седа на моје место. Полази као луд са тим моторним колима. Нестаје иза ћошка.

Осам је сати у Риму. Имам до девет времена.

Седам под шарени сунцобран посластичара и посматрам пролазнике у Риму, као што сам их посматрао и у Валенцији, и у Хамбургру, и у Берлину. Пролазе и у Риму, као што пролазе свуда. Видео сам их тако и пред, такозваном, Капијом Сунца, *Puerta del Sol* у Мадриду – и гледао сам их тако и у старом делу Штокхолма. Увек журе. Журе чак и Шпанци.

Иако се та журба увек у гробу свршавала.

Кад одбије девет, одлазим у палату Боргезе, и седам за свој сто.

А дочекује ме зврјање телефона.

Кроз цео месец август, те године, нека ме меланхолија, као сенка, пратила, кроз палату Боргезе. Чујем је како ми шапуће у уши, да је моја земља сваким даном све даље од мене, и да сам у туђини, уочи рата, а да је то своје врсте несрећа у људском животу. Мени није непозната. Мени се то по други пут догађа.

А сви у палати Боргезе понављамо, да је и једанпут доста.

Тај шапат у ушима ми каже, и то, да ћу рано остарити, јер се рано стари у палати Боргезе, у време ратова. Остари се брже кад се у животу нема среће, ни за себе, ни за народ коме се, по рођењу, припада. Није сретан ни Алфонс XIII, а није ни Шпанија. На крају живота, из човека избијају чудни нагони, као из Тиберија. Тражи се неко острво, где људи нема. *Taedium vitae* – понављам. Досада. Тихо очајање. Кјеркегор је то сматрао као пристанак човека да умре. Услов смрти. Смрт нас може победити тек кад нас обузме та досада. То очајање у животу. Тек тада се пада као зрела крушка са гране, у руке смрти.

Није то случајно што ја сад преписујем те своје путописе из поларних предела, које сам штампао пре три године. То је жудња да се оде.

Врло пријатна жудња, кажем, шапатам.

Он ми доводи пред очи, и у Риму, оне мале, чупаве, дурашне коње са Исланда, које су опевали, као и двобоје Викинга, као и своје краљеве. Ти чупави коњи се гризу кад побесне, али носе човека кроз све буре и поплаве на Исланду, као облаци. Преносе човека и кроз провале облака, а вуку рударска колица кад стигну на Шпицберген. А та жудња ми дочарава и људе, и жене, са којима сам пио у подруму Белмановом, у Штокхолму. Са којима сам играо. Тамо је видно и ноћу и сунце се рађа, као да није ни зашло. Нажалост ја сам стигао на Исланд тек кад је тамошња влада почела да увози, наместо тих чупавих коња, тракторе. Мене је било прегазило време. Живот се коњски мењао, као што се мењао и живот људски. По стоти пут ми пада на памет, да Пикасо каже: да се коњ може претворити у палму – а палма је дивна.

То је смрт, чујем у ушима, оног што шапуће.

Знам, кажем, ко то шапуће. Шапуће ми Кристијан Самуел Бредстрем, кога сам читао, а који ме гледа кроз дно флаше. То ми шапућу они, који су били чланови удружења које се називало у Шведској: Кавалјери Баха. Са нама ће бити, међутим, и жена – лепа жена једног цариника – биће Ула Винблад, и Марија Кристина Кјелстрем. Сви ћемо ући у барку Харона. Смрт је главни предмет у литератури, тамо.

Смрт проучавају, и у Данској, и у Штокхолму. Одсад ћу се бавити само том данском, норвешком и шведском литературом. Беткер се, уочи смрти, враћа у Неми, где су јагоде тако црвене. Повратак у Неми изнад Рима, Gjenkomst til Nemi.

Те нежење у Скандинавији су прави песници. Стари, сиромашни, живе у сиротињској соби, али ноћ проводе са гитаром у руци. Пишу последње песме Риму и Италији. Последње песме. Sidste Digte.

Одсад ћу, кажем себи, само те северне писце читати.
Иако говоре о смрти.

То моје стално читање скандинавских писаца последица је, можда, и неких нових веза, које су са нама успоставиле, те јесени – не знам зашто – неке породице шведских, данских, и норвешких чиновника и насељеника у Риму. Одлазим са њима на излет, на Велику стену Италије (Gran Sasso), где има један хотел, на висини откуда се види далеко, а чији је шеф један Финац, избеглица из Русије, који има дивну ћерку.

Мене је узела под своје окриље, једна познаница моје жене – Карин Нордстрем – која ради у шведском посланству, а чији је муж далеко, ради у Швајцарској, у Друштву народа. То је једна, снажна, лепа, плавуша, са кораком рањених Амазона. Личи на кип. Она ће да ме чува, каже, од зла, док ми се жена врати – имам тако лепу и добру жену.

Са њом излазим сад, у почетку јесени, све чешће, на морску обалу.

Као неку сестру, њу прати, стално, неки њен рођак, који не знам шта ради у Риму, али који ми даје да читам Ибзена, Стриндберга, Кјеркегора, по њеном наређењу.

То је млад човек – Торстен Рослин – који је увече сваки час у фраку, пун ордења, а прекодан, полуго. Грми, као поручник Кјарамонти – чији је пријатељ – прекодан, у Риму, у својим колима, у којима има места само за двоје. На себи има само свилену, или ланену, кошуљу, боје римске цигле, и чакшире свилене, или ланене, боје лимунова. на нози, фратарску сандалу. Кола су му офарбана плаво. Очи су му плаве, исто тако. Има главу Стриндберга, али не воли да му се каже то. Стриндберг је, каже, луд. Велики књижевник је Хамсун. Са тим Швеђанином сваки се разговор свршава питањем: Зашто је моја земља успоставила односе са СССР? То је понављао.

Тај млади човек, који не улази у своја кола као други људи, него се убацује, као да прескаче ограду, иако ми даје књиге по наређењу своје рођаке, стално запиткује: Ког врага налазим у Ибзену, Кјеркегору, Стриндбергу? Зашто читам то?

Кажем: просто зато, да заборавим оно што ме чека у Риму.

Он ме онда пита: да ли је истина да смо позвати у совјетску амбасаду? Каже, чуо је да ће нам показати филм, о Петру Великом.

Кажем: тако је. Немци су нам показали филм и запаљену Варшаву.

Госпођа Карин онда пита: а да ли је истина, да је неко покушао да нам у палати Боргезе пробуши касу, у којој шифру чувамо?

Кажем: истина је; само о том не причамо.

То је знак, каже Торстен Рослин, да је НЕКО радознао. То је опасно за моју земљу. Госпођа Карин онда каже да ће доћи по мене да ме одвезе на плажу. Кастел Фузано. Да јој причам. О том ноћном нападу.

Рослин пита: како тумачим то, како тумачим то?

Кажем: просто. Ми држимо, у палати Боргезе, половину зграде, клуб ловаца на лисице у Риму, држи другу половину. У тај клуб долази да вечера, често, бивши краљ Шпаније, Алфонс XIII, који има урокљиво око. То је познато у Риму.

Биће да нас је урекао.

Никад нисам успео да докучим ко је тај Торстен Рослин био.

Госпођа Нордстрем ме моли да не причам којешта, него да јој кажем, шта је то у палати Боргезе било? Шта се десило?

Не могу да јој кажем у телефон.

Причам јој све друго. Како смо били звати да гледамо филм о Варшави, која је горела, како смо звати сад, да филм о Петру Великом видимо, и слично.

Нисам могао да јој причам, да је посланство имало три лакеја, од којих је један био, огроман, снажан, али је у другом делу куће спавао, на служби, код министра. Тај ништа није чуо.

Други је био, лепотан, малуцан, а волео талијанску музику, па је, те ноћи, отишао у касину. Ружа, и играчица. Casino delle Rosa.

Вратио се у посланство тек ујутру.

Обијачи су, међутим, били успели да уђу, без тешкоћа, у предњи део палате Боргезе, чија је капија отворена, и дању и ноћу. Талијански карабинијери стоје и чувају капију, али нису приметили ништа сумњиво. Провалници су улаз знали добро. Имали су кључеве, за сваку просторију, и то, са натписом на цедуљи – као на визиткартама – на сваком кључу. Није било потребе да лутају. Попели су се, на спрат, нечујно. били су пробушили касу, таман, кад их је трећи момак изненадио и направио ларму.

Та каса посланства била је старинска, а тешка, као медведи на Шпицбергену. Непокретна. Чиновници су око ње играли, кад почну да је отварају.

Тај трећи наш лакеј имао је туберкулозу, био је блед и слабашан, болестан, али је био војник у првом светском рату и није се дао, и није ни онда ћутао, кад је – ударцима револвера – оборен на под. Тројица су га ударала, али је он из свег гласа дозивао и ударце враћао. Толико се храбро држао, и тако добро тукао, да су нападачи морали да побегну. Да несвршена посла побегну.

Нису били успели да отворе касу. Она је остала у ћошку, као медвед у Хамерфесту, испуњен и нем, али кога не могу да дигну.

Тај наш трећи сународник, није био само војник у прошлом рату, него је био, и тако, болестан, велики љубавник, у Риму. Био је, око поноћи, код своје Еулалије, младе,

која је становала у једном прозору, преко пута палате Боргезе. Пред зору, он се враћао у своју собу у посланство и хтео је да проспава, уморно. Његова љубав пратила га је погледом, налакћена на прозору, а кад је настала дрека, и кад се зачуо његов глас, који је дозивао у помоћ, почела је да виче и она. А истрчала је и на улицу. Карабинијери су онда, и нехотице, морали да се појаве, пробуде, и да оне, који беже, похватају. Тројицу.

Све то нисам, разуме се, могао да испричам госпођи Нордстрем, у телефон. Прелазим преко тога.

Она ми онда каже да ће доћи по мене да ме одвезе на плажу.

Не чује се, каже, добро, у телефону.

Та моја шала, да, за све, кривим Алфонса XIII у Риму, глупава је.

Љути је то.

Да идемо да ручамо у Кастел Фузано.

Да се купамо у мору.

Пошто је мени свеједно, тих дана, суботом, у подне, куд идем, куд ме возе, ја излазим на двориште палате Боргезе, и пристајем, да идемо на плажу. Госпођа Нордстрем каже да ћемо тамо ручати.

Неко време стојимо на дворишту палате Боргезе, око кола.

Њен рођак покушава да њу смести крај себе, а мене себи, такорећи, за врат, али не можемо, никако, да, све троје, седнемо. Најзад решавају да госпођа Нордстрем вози, ја да седим крај ње, а Торстен ће седети на нашем потиљку.

Швеђанка онда меће наочари на нос, па јој се очи виде као у диму.

Полазимо, а кола остављају траг, на дворишту, као неку змију у песку, а затим излазе, као да возимо трку. Она вози кроз лавиринт римских улица, дуж Тибра, а излази на гробље, где онај зеленаш, из античког Рима – Цестије – има

своју надгробну пирамиду, коју је сам себи дигао, као фараони у Египту. Да би га свет памтио, бесмртно.

Јурећи аутострадом, ка плажи, госпођа Карин каже, да можемо мирно да разговарамо, а њен рођак ме пита, зашто толико читам Ибзена и шта мислим о том, што поларне крајеве помињем, стално? То је поза!

Читам то зато, кажем, да не бих читао о Риму, оно, што прекодан читам, већ трећу годину – увек исто. Ибзен и Стриндберг говоре о северу, о фамилији норвешкој и шведској, о браку, па ме то успављује увече, тако, да, у Риму, имам осећај, да сам у Бергену, или Штокхолму.

Кроз четврт сата стижемо у шуму пинија, на мору. Кастел Фузано.

Госпођа Карин онда застаје, пред раскошним рестораноном, на плажи, на том месту, и разгледа корале, и мерцане, које ту продају улични продавци, за странце и љубавне парове. Каже да не може да прође крај корала, никад, а да их се не нагледа, сатима. Имају тако лепу боју. Она никад не једе ракове, које њен рођак толико воли. Смучи јој се, при самој помисли, да људи та мала, филигрантна, створења бацају, жива, у кључалу воду.

Њен рођак онда остаје у ресторану, а ми идемо да се окупамо у мору. Корали се, каже госпођа Нордстрем, тако лепо црвене. Они су забринуте за нас, откад смо успоставили односе, са СССР.

Ко је забринут? – питам. – Корали?

Којешта. Они, у шведском посланству.

Кажем: Па шта ја ту могу? Ја сам на ниском чиновничком положају. Бавим се читањем књига. Видео сам, синоћ, слику Кјеркегора, и видео да носи кишобран, стално. Што је у кишовитом Копенхагену природно. Међутим, у тој књизи, коју ми је њен рођак дао, видим да психопатолози кажу, да тај кишобран Кјеркегора има нарочити узрок код

Кјеркегора. Сексуални. А имао је и једну ногавицу, чакшира, увек краћу. Желео је да буде елегантан.

Госпођа Карин затим улази, на плажи, у своју дрвену кућицу, па се свлачи, а дотле разговарамо кроз даску. Упозорава ме на критику коју је, о Кјеркегору, писао Голдшмит, Меир. Да ли сам то читао?

Њен рођак ми је дао и то, кажем. Читао сам.

Госпођа Карин сматра да се, на Северу, кад се пише, све пише озбиљно. А да је Голдшмит неозбиљан.

Свеједно је, кажем, да ли се пише озбиљно, или неозбиљно. Голдшмит је живео бедно и умро је бедно. Умро је и Кјеркегор. Крај је исти. Сигурно је само то.

Да бих избегао разговор о успостављању односа, покушавам да говорим глупости, о Кјеркегору. Госпођа Нордстрем на то излази из своје дрвене кућице, на песку, а појављује се, скоро сасвим гола, али са црвеним сандалама од дрвета на ногама, а на глави са великим, жутиим, кинеским, шеширом. Пита ме зашто ми жена није у Риму?

Нисам хтео да буде у Риму, кад бомбардују – послао сам је у нашу земљу. Тамо је све мирно.

Швеђанка онда трчи према мору, и довикује ми, да ће ме чекати у мору. То је лепа жена, лепша и од Албанке, са којом сам се обично купао, али није тако весела.

Ја затим улазим у њену дрвену кућицу, па се свлачим, и трчим после у море. Бос. Песак је врућ и пече. Дижем брзо ногу и ногу.

Сунце је, на мору – у Риму – тако јако, да песак, дуж мора, који је пун угљена, трепери, као црно стакло, а трепери и море, као да је пуно миријаду риба, у дијаманту. Швеђанка јаше на неком великом, гуменом лабуду и преврће се у воду.

Ја улазим главачке у море – али излазим брзо.

Она ми довикује да то, за здравље, није добро, и да треба пливати далеко.

Она после излази из воде и долази до своје дрвене кућице, где лежимо на песку, у хладу. Њу прати њено друштво. Талијанско. Сви у том друштву бацају увис велику, гумену лопту, а лопта пада на песак, на играче, па и на моју главу. Чудим се, како – са моје главе – одскаче, лако. Тај талијански свет, који се ту купа, и у рату, безбрижан је и весео. Неки су ми у том друштву већ познати, а неке нисам дотле знао. Играју се весело, а рат је, за тај свет, далеко. Личе једно на друго. Све су жене лепе, у том друштву. Сви мушкарци, атлетски, развијени.

Јеврејима је улаз у то купалиште забрањен.

Онај, који је Кјеркегора критиковао, и исмевао, Голдшмит, у Копенхагену, не би могао да буде, ту, присутан, и да је у животу.

Да је могао да се појави, видео би, да Јевреја више нема на мору у Кастел Фузану. Голдшмит је у Копенхагену написао књигу о Јеврејину, под насловом *En Joede*. Године 1841.

Док је са Кјеркегором полемисао, написао је и једну другу.

Под насловом: *Без завичаја. Hjemlos*.

Господин коме сам то причао – у друштву госпође Нордстрем – био је врло леп човек, Талијан, израстао, а миришао је. Био је намазао кожу, у одбрану од сунца.

Док седимо на песку, пита ме: да ли је истина, да успостављамо?

Ми се, каже, варамо. Италија, данас, није више она, која је била у светском рату. Нити је то Италија која је поражена код Адуе, у Абисинији, онако срамно. Данас је Италија сасвим друга. То не бисмо смели да не запазимо.

Кажем: не знам шта хоће да каже. Ја сам, истина, био на другој страни, у првом светском рату, али су Талијани тада 11 пута јуришали, на Трст, фронтално, и гинули, још

како. Скидам капу. А што се тиче Адуе: опкољени, у бици код Адуе, изгинули су. Зашто би то било срамно?

Тај човек ми онда довикује, да је хтео да пита, да ли знамо, да је ово Италија, која ће СВА поћи, кад устреба, у смрт, јер је води један човек који је заменио папу. Талијани га обожавају. Сви ће, за њега, да мру.

СВИ, кажем, никад, ни за кога, не мру.

Шта хоћу да кажем?

Хоћу да кажем да треба да пита за битку, код места Кастелфјардо.

Тај човек ме онда, забезекнут, пита: каква је то, дођавола, битка, код места Кастелфјардо? Где је, доврага, Кастелфјардо? Никад није чуо за Кастелфјардо. Шта хоћу да кажем?

Хоћу да кажем да СВИ Талијани, ни у Риму, нису хтели да мру за папу, кад је требало гинути за папу. Када је била у питању Италија папе. Рим. Када је требало Рим сачувати, за папу. Иако је папа имао доброг генерала, који се звао: Ламорисијер.

Сећа се, каже, да је то име негде чуо, али не зна Кастелфјардо.

Не знам ни ја, али сећам се, да је негде око Анконе. Близу. У тој бици, папа је изгубио Рим. Италију. А у одбрани Анконе, гинуо је свега један батаљон, добро. Састављен од добровољаца, из Белгије и Француске. Остали католици у Европи гледали су мирно, како папу пеглају. Нико није хтео да гине за њега, у Риму.

СВИ, никад, ни за кога, неће да гину.

Госпођа Нордстрем, која је слушала нашу преписку, забринуто, каже, да нас двоје треба да идемо да ручамо, па се њено друштво разилази, и ми остајемо, сами, на песку.

Швеђанка ми каже да се била уплашила, да се ја, и тај господин, Алдовранди, не посвађамо. Талијани сматрају наше успостављање односа са СССР, као велику опасност.

Не треба да одговарам кад ме изазивају. Иако зна да ми, ових дана, није лако, у Риму. Откуд ми паде на памет, да помињем Кастелфјардо? Где је Кастелфјардо?

Не знам ни ја – читао сам синоћ о томе, у кревету. Пре него што сам заспао. Сам сам у Риму. Споменуо сам то место, јер ме је изазвао. Нека ме оставе на миру. И ја сам панславист, па ми, та успостава односа, није баш непријатна – нимало. Све је у овом рату тако чудно и бесмислено. Пре сам мислио да је тако само у људском животу. Сад сам дошао до уверења, да је и у односима међу државама, тако. Шта има да ме питају? Веровала или не, учинило ми се, да ћу и ја бити позват у војску, и да ћу отићи у битку. А битка ће бити код места Кастелфјардо. Тамо имам да погинем. А нико неће знати где је то. Ни ја.

Подне је код Кастел Фузана било давно прошло, а послуга купалишта поседала је, на песку, у круг дрвених столица, које је неко поређао, на песку, изврнуто. Људи ручају. Ваде се спагети из лонаца. На хладно. Уз румено вино. Њихове жене чуче око справа, на којима кувају кафу.

Из шуме, која је близу, допиру, у великој тишини, шумови, које праве инсекти у пинијама, трљајући ногу о ногу. Сва шума одјекује од тог трљања.

Све се догађа, и међу државама, онако, како нисам очекивао, како нико није очекивао, сасвим другаче, него што се очекивало. И у Риму. Идемо из битке у битку, као у неком театру. Желим да одем у Данску из тог метежа. Да идем још једном, од куле светиље до куле светиље, у Данској. То је лепо. Не верујем да ћу икад више отићи до Розенборга, али знам да је пун ружа. Мене не привлаче више руже, али има тамо један мали музеј Ескима, са Гренланда.

Хтео бих да видим њихове чамце, још једном у животу.

Госпођа Карин ми онда каже, да треба, што пре, да позовем, у Рим, своју жену. Имам тако лепу и добру жену. Није

добро за мушкарца, за његово здравље, да буде без жене. Ни у Риму. Мој „супер его“, каже, није више у Риму, него прати, љубоморно, моју жену, у даљини. То је очигледно.

Кажем: може бити – али није очигледно.

Госпођа Карин ме затим позива да ручамо. Чека је Торстен.

Нећу да ручам, кажем, хоћу да поседим, да одспавам, ту, пред њеном дрвеном кућицом, на песку.

Швеђанка се онда кикоће, и каже, да сам свакако спазио неку своју познаницу, Талијанку, па ми је незгодно, да ме виде са њом. Причаће мојој жени кад се врати, да није требало да ме оставља, самог, у Риму. Она није љубоморна. Кад јој муж телефонира, она га никад не пита, да ли је упознао неку лепу жену. Ни он њу, не пита. Без мужа је већ месец дана.

Она, и њен рођак, каже, иду, по подне, на Гран Сасо! Хоћу ли да пођем са њима?

Кажем: не могу. А кад бих могао, ишао бих у Абрुце, да гледам планину, која се зове Ла Мајела. Њу не могу да заборавим.

Госпођа Карин ме, затим, пита, шта мислим о њеном рођаку? Јако сам му се допао. Каже само да ја, о поларним крајевима, па и о Штокхолму, имам сасвим нетачне идеје, као и о Ибзену. Њен рођак пита: да ли је та моја љубав, према поларним пределима, према Шведској, према Данској, искрена? Успоставили смо односе.

А да ли је њихова љубав, за нас, баш тако искрена?

Њихове железнице преносе гвоздену руду, за Немачку, а преносе, чујем, и оружје, и трупе, за Финску. Воле само Финску.

Госпођа Нордстрем ми тумачи, да је то природно. Затим, мало набурено, каже, да мора ићи, јер је чекају. Видим како одлази у друштво Талијана, који обожавају жене из тих далеких, северних народа.

Госпођа Нордстрем имала је, на својој дрвеној кућици, мали, шведски прозорчић и, у њему, шведску заставицу, на минијатурном копљу.

Посматрајући ту лепу заставу, ја, кроз дремеж, лежећи на песку, сећам се, да сам се дивио тим заставама на северу, које су, такорећи, исте – само преплићу боје и крст, који у застави из средњег века, све, имају. Ако је крст жут, онда је застава плава, ако је крст бео, застава је црвена. Човек би помислио да су то заставе исте земље, истих народа – што није сасвим нетачно. Браћа су.

Само то не значи да те државе имају у себи дубоку љубав, једна према другој, осећај да све, заједно, припадају једном поларном свету. Напротив, те земље, ти народи, на северу, тукли су се, у крвавим ратовима, столећима, између себе, дивље, како се само браћа на северу, туку.

Сва су та мора, око Шведске и Данске, крвава, у прошлости, а кад нису, онда ти народи један другом робују, горе него робови у Риму.

Толико је покоља било на северу.

А кад је Пруска краљевина, пре сто година, напала Данску, и мала Данска бранила своју границу, очајно, Ибзен, Норвежанин, узалуд је јаукао, и викао, да треба помоћи Данску.

Нико се није, ни у Норвешкој, ни у Шведској, макао.

Кастелфјардо – шапуће ми, неко, у уво, полузаспалом, на песку.